

տէ, Սիրոզ գասապասընտա թիմուր հիւսար իւզէինէ շիտտէթ իւէ եաղ մուր եաղաւար իւէ, Մահմուտէ տէ, րէսի ճօշուպ, իքի խանէյի պիւթիւն պիւթիւն սու ալըպ կէօթիւրտիլիւ կիպի, սէքիզ խանէնին տուվարլար տախի երգըլըպ խարապ օլարադ, պիւր խալը խանէլէրին տէրուինտէ սու պասըպ խասարաթ իթտիլի, վէ Գուրըզմա տէրէսի թաշըպ գըրտա պուլունան պիւր աղ հայվանութը թէլէֆ իլէտիլի, վէ Սիրոզ գասապա սընտա եաղան շիտտէթ իւ եաղաւար տան հասըլ օլան սէլ սուլար օթուզ պապ Ձինկեանէ եվլէրի երգտըգտան մաստա, պիւր չօգ խանէլէրի տախի ուռ պասըպ գուժ տօլուուլու, վէ պուլունան պաշգա օլ ճիվարլարտա 100 տէն միւթէմալ իզ խանէ վէ տիւք, քեան երգըլըպ վէ օն քիլինին պինա ալթընտա գալարադ թէլէրի հայաթ իլէմիլ օլուուլու մահալի զազէլ թալարլընտա կէօթիւրտիլ տիւր:

Պատիւրէթ.

— Սթանպօլուն թրամվայ գուժ քանեաւընն եէնի պիւր իլանընա նալ զարէն, Սղապ գաբուտան Գապաթա շա պիւրիննի մէվգըյա 40 վէ իքիննի մէվգըյա 20 վալա ֆիլյաթ քէսիլտի յի կիպի, եինէ Աղապ գաբուտանտան Պէշիքթիլապ գատար պիւրիննի մէվգը իլին իքի դուլու, վէ իքիննի մէվգը իլին պիւր դուրու ալընաճադ, վէ երմի տաղըգտա պիւր կէրէք Աղապ գաբուտան վէ կէրէք Պէշիքթիլա ճա նիպինտէն բօսթա չըգաճադ տըր:

Տիւրքի կիւն թարիֆի մէգքիւրուն իքսիլի քիւլաթը վիւքէլյի ֆիւ խամ վէ մէմուրինի քիւլաժ հաղարա թը հաղըր օլուուլար հալտէ ինրա օլունմուլ տուր:

— Ճուսաա էրթէսի կիւնքի 940 նումէ օլու Մէմուրայը Հալաֆիսին իլք սահիֆէսինին իւլիննի սիւ թիւնինինն էլլիննի սաթըրլընտա “միւսինլէրիմիլին” օլանադ եէրտէ մէվլէն “միւսիւլէրիմիլին” օլուլ տուր:

— Շիրքէթի խայրիլէ իմթիլաղընն օն սէնէ տահա թէմոտի խու սուսունա միւսաստէ օլունուպ, շիրքէթի մէգքիւրէ հաղըլընտա օլան շէլ լայիթի իմթիլաղ իլէսինէ, շիրքէթ հաղըլընտա զաղէթալար թարաֆըն տան պուլունան պէօլլէ շիքէսյէթ վէ էմանլի մագալաթ նէշը իտիլիլի թագտիլնէ, խտալէ թարաֆընտան պիլգաթ զաղէթալար ճէվապընն իթաթը իլէ, նէշըլաթը վաղըսըր լէտտ իտէլէք, թէպէլիլի զիմմէթ իլէմէսի, վէ պուլ նէշըլաթընն լէտտ ու թէքը իպինտէ մագուր պուլունուր իսէ, սէպէպինի, հիւքիւմէթի սէնիլ յէյէ աղը ու իշար իլէմէսի լաղըմ կէլէնէլի շարթըլընն իլալէ գըլըն տըրը շաղ ալիգտէ կէօթիւրտիլ տիւր:

(Շիտտէթ գատար իւսկիւտալա իլէյէն շիրքէթի խայրիլէ վաթըլա ըլնտա կէօթիւլէն ուլընտուլըգըլարտան տօլըրէ հալ ի թարաֆընտան պուլունան պէօլլէ շիրքէթի իտալէսի հաղըլընտա զաղէթալարտա իլթիքետա լար օլտուղու անտէ, շիրթէթի մէգքիւրէ թարաֆընտան թէպէլիլի զիմմէթ զըմնընտա եինէ զաղէթա վասըթա, իլէ լէտտ իտէնէլի, վէ իտէմէ տիլի հալտէ, սէպէպինի հիւքիւմէթի սէնիլէյէ պէյան իթմէսի եէնի պիւր շարթ օլուուլընտոն, իսկիւտար է հալ իսինին մալիւմի օլմագ իւզըլէ խապըր վէրիլիլ, վէ պու միւնապէ պէլէ շուճու տախի իլալէ իտէլիլ քի, տիւն սապահ սաաթ իքիտէ իւս կիւտար իսկէլէսինտէն քէօթիւրտէ կիւ

տէն վաթուրն գըլ մէվգըլընտա օլթուրան էհալի, ալթըլընտա պուլունան քիլիլի միւնտէլէրի հէրսի միւթ թէֆիլ օլարադ գալարըլալ աթմըշ օլուուլար, վէ պու վէնէլէ մէվգը վարաթընն վէրմէք վաղիֆէսինտէն իսկաա օլուուլար իլիտիլիլ տիւր: Ումարըլ շիրքէթի խայրիլէ պուլունան պէօլլէ էհալինին խօշնուտուլըլու զուռա սէպէպ օլան շէյէլի նաղալը տիւգաթա ալըպ, հէր վէնէլէ անըն րահաթընն տիւլինիլ:)

— Իէր իսանլի, Պատուաճաբան Տէօլլինիլիլ իլէ տօթ վէ հէմէֆընալար լարընն նէշը իթիլիլիլ վէ օգու յանլարլընա մալիւմ օլան պէյան նամէսինի շու վէնէլէ իլէ թահսին իլէմիլ տիւր:

“Պէն, մօնինեօր Տէօլլինիլիլ վէ տօթլարընն իլըսըր իլէ, Միւնիլի տէ նէշը օլունան պէյաննամէլի քէմալի իլէ թահսին իտէլիլ:)

“Գէղալիլ էմիլիլիլ վար տըր քի, տին վէ իլմի իլանլի վէ զամիլ ու զիմմէթ իլէ գալէլէ ալընիլ օլան իլ պու միւթէպէր թէէլիլիլ քէլիլ, Գաթթօլիլ քիլիլիլիլ գուրթարա պիլիլ վէ գուրթարապիլէնէք օլան նիպալաթընն մէրքէվ վէ էտտըր օլանադ տըր: Բօմա 7 յուլիս 1871:

Իսանլի.

— Շիրքէթի խայրիլէնին իլթիլա իլէտիլի 28 նիւմէրու պիւր գըլթա վաթուրն Սթանպօլա կէլմիլ տիւր:

Կրպի Թաթ 100 դըշ հիսապը իլէ:	
Կնիլիլիլ լիւրադ	109-30 փր.
Ֆրանսըպ ալթուրու	87-25 »
Բօլ	89— »
Գըրմիլ ալթուրու	31-23 »
Պէյալ Մէհմուդէ (Ֆարգը)	4-35 »
Պէյալ վէ մէթալիլ (Ֆարգը)	104-21 »
Պազըր	117-23 »

ԴԱԼԱԹԱ ԲԻԱԶԱԹ	
Գուրթար քէսիլիլ	31-4
Յուլիս 19 Անլաժ գաբանաթ	31-4
» 20 Անլաժ ալըլաթ	31-4

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԵՐԵՆԻՆԻ
ՓԵՂԱԿԵՐՈՆԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ
ՄԻԹՈՒՐԻԱՆՑ ՎԵՆԵՏԻՆՑ

Միթիլարանց Գաղիկոնեան վարժաւանը իւր աշակերտացը տարիւան հարցաւ ըլնտութեան պարզեալալաթիւն հանգէսը կատարից յուլիս ամսու 16 ին, ուրուն նախագահ նստիլ հանձնցու Գերապաւա Բապէթիլիլիլ Տէր Միթիլա Լաւու գիլիլիլ կալիսկոպուր: Ուսումնասէր եւ ազգային օլուտը փախըթը աղըպիլի եւ Երօթալի միւթարը անձինք, իրենց ներկայութեամբ հանդիսին փաղըր աւելցուցին եւ աշակերտացը միւթ իրալիլիլ ազգէլիլ եւ անհոգեամբ յառաջադիւնու իրենց ներկայ ուսումնական ընթացիլը մէջ: Եւ ըստ ընթացիլի սկսաւ հանդիլը, ետըր վարժարանիլ վերադառնալ Յ. Շիլմանեան է: Վարդան վարդապետը ճառ մը խօսեցաւ, որուն օրինակը ահաւասիկ կը հրատարակին: Աշակերտը իրենց տարեկան քաջութեանցը համեմատ վարձատրուեցան ծախահարութեամբ եւ գովեստիլով: Եւ ծօթանաւուն եւ երբէք հանդիսին ներկայացող աշակերտը, որոնք չորս բաժնուած են ուսմանց մէջ. իւրաքանչիւր գասէն ամենէն աւելի լաղըմալիլ պատուաւոր իլինալ ունեցողներն ոսկի եւ արծաթ միտալնեթով եւ զապիւնալ ոսկիգօծ պատիւնեթով վարձատրուեցան:

Աւալին գասէն. Կերսէն Կերսիսեան. Ոսկի Միտալ.

Երկրորդ գասէն. Գարրիլէ Սամանեան. Ոսկի Միտալ.

Երրորդ գասէն. Յովսէփ Կիւմիլեան. Ոսկի Միտալ.

Չորրորդ գասէն. Յովսէփ Գանուսեան. Փառապ մըցանակ մը:

Միտալնեթը արդիւնաւատ Միթիլալապ Արքային պատկերը կը ըստնալէին: Միթիլարանց Արքայալար Աստուածապատիւ Հիւրիւղեան Տէր Գէորգ արքեպիսկոպուր հանրէր էր առանձին մըցանակ մը շնորհէլ վարժարանին աշակերտաց մէջէն լաւագունին ի բարի վարս. վարժարանի վերադառնալ իւրան արժանաւոր դասեց Յակոբեան Յակոբը:

Աշակերտը այլ եւ այլ երգեր նուագեցին. եւ Հայերէն Գաղիկոնէն Տաճկէրէն եւ Անգլիկոնէն լեզուներով գրութիւններ արտասանեցին, Հանդիսին վերջանալու ժամանակը գերապատիւ նախագահը կարճ լաղը ազգու խորհրդածութեամբ մը ի շնորհակալութիւն վերադառնալ եւ բարոյ ուսուցչաց հանդէսը աւարտեց:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԻԹԵԱՆ ՄԵԾԱՐԳՈՑ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչ խանդավառ եւ ինչ սրտաշարժ տեսարան մը կը տեսնուր բացուած ամենքին ալ այս նոր դարձիւն մէջ. Հանդէս մը յորում աղղութիւնը գուրթիլիլ տապալէլ կըստ՝ ամենուն սիրտը թունդ կը հանէ, ամենուն միտը կը գրաւէ, եւ ամենուն աչք ու մտադրութիւնը կը հրաւիլէ խանդաղատանք մը իտիլալ այսօր եւ ողջունել վարժարանիլ շէնքն ու բնաւ կիլըր, Հանդէս մը յորում աղղի մը եւ հայրենաց ազգապ բարեբալիլ կենդանութեան չընող ալիկալութիւնը ամենուն տեսութիւնը կը շաղկնէ, Հանդէս մը որուն վրայէն Հայաստանից երկնաշաղկապ ուլին թեւերը տարաւաճ թռչելու ժամանակ, ախորժ ժպիտ մը՝ անոց նայուածք մը ձգէ այն ինստութեան եւ գիտութեանց մանկասկան նահատակաց վրայ՝ որովք իրաւամբք արդեօք կը յուսայ պարծիլ եւ պծիլ աստղաբն ըստնալիլ:

Եւ ո՞ք են այդ նահատակները որ հայրենաց ալիկալութիւնը կը կազմեն, որոնց վրայ Հայաստան աշխարհիս ապագայն կը կենայ, որոնք Հայ ազգին ախորժութեան սիրտն են խանդաղատանց երախտընն են եւ միակ նպատակներն ու յորում վրայէն Հայաստանից երկնաշաղկապ ու մայրական սէրն ու գորովը ո՞չ արդեօք մասնախիլ կը ցուցնեն ձեռիլ թէ չեն օտարը ունալ՝ չեն անծանօթը բնալին. այդ նահատակները ձեռքաւնչիլն իր սիրամուտը որդեկացը վրայ. ո՞չ արդեօք արդէն իսկ ծնողական անդալալարիլ զգայմունքն որդեկորով խանդաղատանց հետ խառնուած՝ աչաց են տեսութեան աւարալ՝ իւր սիրալից գաւալը միայն կը գտնու, սիրտը գայն կը վնտէլ, սէրը անով միայն յաղենալ կը ճգնի, եւ բոլոր խորհուրդն ու մտածութիւնը հոն կը սահն կը վաղեն, եւ թեւրեւ ինչուան անոց արդեւքներով աշխարհը փալլըլըլու ժամանակ՝ որալն մէջ կը լսէ արձանը մը որ իր սիրալից գաւալին անունը կը կրնի:

Այո՛ ո՛ պատկաւելի ժողով, այդ խորհրդաւոր նահատակաց գունդը՝ հայապն մանկութեան զեղանիւթը հասալն է, այդ յուսայ հասալն՝ որուն վրայ մագալիլ աչք մը կը հսկեն երկինք անդամ, որուն վրայ կը գուրդուրան Հայ ողիք, որուն վրայ կը գողան խնամը ծնողաց, որուն վրայ կը ճգնին, կը հիւսնին եւ կը մաշին կեանք վարժարանաց:

Մինչ խոր թմբուլիլնէն արթնալու պէս երբոր միւր Արաման ժողովուրդն ալ իր աղիտութեան եւ անոր հետեանք թշուառութեան աղջամուղ մթութիւնէն ազատելու ակնկալութեամբ վեր ցատկեց թոթուց մէկիլ իւր խղճութեան եւ յուսահատ շղթայիցը, զեղեցիլ խորհրդով մը փութաց նախ վարժարանաց հիմունքներ ձգել, եւ իւր մանկութեան ընթացիլը, գիտութեանց եւ ուսմանց հրահանգացը նուրբել, Ո՛հ ինչ սրբազան աւանդ մը յանձնուեալ վարժարանաց

խնամողը, բայց ինչ ծանր պատմութեան տեսութեան մը տակ ալ միայն վարժարանը:

Ապաքէն իկայ տարակոյս թէ արդիւնալից եւ պողաւէտ քրտուքներ են որ կը թափեն տեսուչը՝ ինստիտուտը՝ ուսուցիչը դաստիարակը վարժարանաց մէջ. բայց թէ քանիօն աշխատութիւնը վաստակը տաղանապք՝ վիշաք՝ զրկողութիւնը՝ մահացուցածը կը պատեն կը պաշարեն գիրենք իրենց ասպարիղին մէջ՝ գիտէ ոչ ոք, կըրնայ գուշակել եւ ոչ մէկը, բաց անոնցմէ՝ զորոնք երկինք կոչեր է այսպիսի խիստ կոչման մը՝ եւ որոնք ի նստին կը նահատակեն:

Բիւր տեսակ վարժարանաց մէջ ցըրւած Հայադն մանկութեան՝ այդ դեղեցիկ բաղմաթիւ բանակին ահաւասիկ մէկ պղծաթի գունդն է որ այսօր կը հանդիսանան մեծաբոյ ժողովոյս առջեւ. տարւան մը ուսումնական ընթացքէ մը՝ եւ դաստիարակութեան կարեւոր կրթութիւններէ անցնելով՝ եկեր են իրենց ծնողացը եւ բուրյ աղղին զինացը ներկայանալու: Վարժարանիս ահաւասիկ տեղոյն մէջ քաշուած, իրեւ թէ ծնողաց եւ աղղին տեսութիւնէն առանձնացած՝ ուսուցիչը եւ ուսանողը տարեկան ընթացք մը անցուցին, անցա՛ւ տարի մը . . . Ո՛հ կը բարախէ սիրտս, կրնամ արդեօք ըսել թէ անցաւ սահեցաւ տարին, ա՛հ ոչ. անցած կործան տարւոյս՝ աղէկ կամ գէ՛լ պողաւէտ կամ անպողա՛ւ օգտակար կամ վնասաբեր արդիւնքներն տպաւորուած են անշուշտ ամեն մէկուն վրայ. տարւոյն նիւթական օրերն անցան, բայց այն ամեն մէկ օրերուն տպաւորութիւնները չանցան չանհետացան, եւ հայելոյ մը մէջ տեսնուելու պէս ալիկներն կենդանան անուշտ այն օրերն ամեն մէկուն կրթութեանը մոտացը եւ յառաջադիւնութեանը վրայ, Հարկէ ուրեմն եւ հարկ անհրաժեշտ որ բանամ այսօր՝ մէկիլ ամենմը այն վարագոյրը որ մեր խնամողը յանձնուած աշակերտաց տարւան մը ընթացքը՝ ինչուան այս վարկեանս կը ծածկէր ծնողացը եւ աղղին տեսութեանէն. հարկէ որոշ եւ ճիշդ հայել մը՝ ներկայացնել ծնողացը եւ աղղին իրենց սերնդոցը ընթացքին վրայօք ժխտել կամ ծածկել հարաւոր չէ, վասն զի հասած է ժամանակն որ միւր յանձնըւած աւանդները դարձնենք նորէն իրենց բուն տեսքը՝ հանգստեան օրերու պատճառաւ, եւ հոն ամեն մէկը իր հայրենի յարկերուն տակ՝ իւր տարւան մը ընթացքին ճիշդ պատկերը պիտի ցուցնէ. ծածկել կամ պարարկել կարելի չէ:

Թէ որ իրաւցնէ ծանրէր մեր պարտքը, եւ ծանրագոյն եւս մեր այգիւնս պատասխանատուութիւնը, բայց գունէ այս վտանգութիւնն եւ այս համարակութիւնն ունինք՝ որ կրնանք բաց ճախրալ մը յայտնադնալ վրայէլ թէ մեր անողիլ խնամքն եւ անձանդոցը աշխատանքն ուրիշ բան չէ եղած՝ բայց ջանալ նախ եւ տպաւորել այս թարմ սրտերուն մէջ ամեն բանն աւելի՛ ճշմարիտ եւ յաւիտեական երջանկութեան կարեւոր օղորտներն, մարդիկ զիւրեք սրտի եւ ուրիշ բարոյականի սկզբանց մէջ՝ առանց որչա՛ր գիտութիւնը անդամ անպէտք են եւ վնասաբեր աղղի եւ հայրենեաց. ջանացիլ ենք յորդորել յուսումնասէր ջանս, մարդիկ զիւրեք ուսմանց՝ գիտութեանց եւ ալ կարեւոր ընդաւց հրահանգացը մէջ՝ որչափ որ իւրաքանչիւրն ջանքն՝ յաշտակութիւնն եւ հասալն կը ներշնչ իրենց. այս մասին նկատմամբ զանց չէ ըրեր վարժարանիս տեսութիւնը տալիսներուն համեմատ գործարել յորդոր՝ քաջալերութիւն խրատ՝ սասա՛ յանդիմանութիւն, վերջապէս ամեն միւրոց ինչ որ պատշաճ դասուեր է յօգուտ աշակերտաց. վարժարանի վերադառնալութիւնը նուրբական պարտք մը սեպեր էր իրեն տպաւորել իր աշակերտացը սրտին մէջ ազգութեան եւ հայրենասիրութեան կարեւոր սկզբունքներն, որով եղալարաւէր միութեան հիմունքը արտապիւրել իւրաքանչիւրոց մտացը մէջ. այնչափ աւելի՛ փութացիլ ենք այս ազգասիրութեան ոգին չնչել աշակերտաց սրտից մէջ՝ որչափ որ համարուած ենք որ

ազգի մը կենդանութիւնն ու վերանորոգումն կեցած է նոյն ազգայնոց եռանդեանը եւ ազգասէր անխնայ ճգնոցը վրայ ուր էր թէ բարեբար ծրկինքն մեր տկար ջանքին ու աշխատանաց արդիւնքներն հազարապատիկ պողպատէր ընէին :

Այս ոգին է որ Մխիթարեան միաբանութեան դրոշակը կը ձեւացընէ , այս ոգին է որ իւր պատկառելի հիմնադրէն Մխիթարայ արդիւնաշատ Աբրալէն միակ ժառանգութիւն մը ընդունած է , եւ խնամօք կը հսկէ անոր վրան չխնայելով իւր անձանցն ալ իր քրտանցն իր բովանդակ ճգնոցն ալ : Նոյն ոգին էր որ յորդորեց Մխիթարեան միաբանութիւնը այս վարժարանի բարոյական եւ ուսումնական հիմունքըն ալ ձգել , որուն վրայ ազգայնոց կրկին մասանցն ալ սէրն խնամքն ու մտադրութիւնը ակներեւ տեսնուեցան , զորոնք եւ րախտապարտ շնորհակալեաց սրտով մը յիշելը քաղցր պարտք մը կը սեպեցը մեզի : Նոյն իսկ տարուան մը համաժողով ընթացքին մէջ բաւական բազմաթիւ աշակերտաց խումբ մը քաղցիւր ամեն կողմէն եւ ամեն դպրոցներէն վարժարանիս մէջ հանդիսանալով ազգայնոց սիրոյն եւ մտադրութեանը արդիւնքներն չե՞ն մի , վարժարանիս վրայ իրենց ունեցած համարմանը ապացոյցներն չե՞ն մի :

Հարկ է երախտագէտ սրտով մը խոստովանել որ նոյն իսկ Օսմանեան Պետութիւնն մեծապէս ցրցուց իւր մտադրութիւնն այս Մխիթարեան Հայազն վարժարանիս վրայ , եւ որ տարիներէ ի վեր ուսմանց յառաջադիմութիւնը նորօրինակ տեսարան մը ցրցուց ի դարմանս Եւրոպայի անդամ , այնու ուսումնասէր փութով տալով իր խնամքն Հայկազեան հայատակացս վրան ալ հանգեցաւ իւր առանձին հրովարտական իր բարձր պաշտպանութեանը տակ ապահովել այս ուսմանց եւ գիտութեանց ընտանաւոր : որով իւրաւարձ արդեօք երախտագիտութեան պարտք մը կըստիպէ զազգն եւ վարժարանիս բնակիչն ջերմութեամբ մաղթանքներով երկնաւոր թագաւորին բարեբար Աջը խնդրել եւ մաղթել ի հովանի անդին եւ պատուական կենաց բարեբանիկ Աստուծոյ Ազիզ Օգոստոսիան Մերային :

Մեծադուց ժողովականք , վարժարանիս վերառեստութեան գլուխը դանուած արժիւն՝ արդարութեան հարկ մը կը ստիպէ դիւ որ շնորհակալեաց նուէր մըն ալ ուղղեմ ի հանդիման հրապարակաւ առ սրտինդ հետ նահատակեցան արխարար այս դժուարաբերան տեսչութեան ասպարիզում մէջ առ խնամակալ՝ առ ուսուցիչ՝ առ հովիտ , եւ մանաւանդ անոնց որոնց հետ արդէն իսկ եղբայրական զօրիւ մի եւ նոյն նահատակութեան մէջ էինք : իրենց ամենուն ալ ազգին դաւակալը վրայ թափած ջրոտանցն եւ աշխատանացը փոխարէն երկնից օրհնութիւնը եւ երախտագէտ ուղիք ազգայնոց իրենց կենաց օրերը պատկին :

Ազգային ծնողաց մտադրութեան արժանի կը մնայ ինձի ներկայացնել ուրիշ ազնուատեղիտ անձ մըն ալ որ վարժարանիս օրդոցը վրայ իր աշխատանքն չը խնայելով որ եւ իցէ փոխարէն մը չէ ուզած բնաւ ընդունիլ , ազգին օգտակար ծառայութիւն մը ընէն միայն իրեն մեծ վարձք մը սեպելով , այս ազնուատեղիտ անձը մեծարայ Չայեան բժիշկն է որ իր բժշկութեան ծառայութիւններն ամենայն ճարտարութեամբ եւ գործադրիչ հանգամանքներով ձրի վարժարանիս մատակարարելով ամեն Հայ սրտերու եւ վարժարանիս երախտագիտութեան արժանաւոր ընծայած է իր անձն եւ յիշատակը :

Ձեզի հռոմէ ուրեմն կը դառնամ , սիրելի աշակերտք , առ ձեզ հայրաբար խօսքս կը դարձնեմ զորս ոչ իբրեւ աշակերտս այլ իբրեւ որդիս սիրելիս՝ աշխարհի գրով մը ու սիրով տարուան մը խնամք չեմ զղացեր ամեն մեկեկնուող օգովն կըրթութեան եւ յառաջադիմութեանը համար Գուր ուրեմն որ ուսման ընթացքներուդ ամեն մէկ ժամերն եւ վայրկեանները ձեզի հետ գտնէք տեսնէք , եւ թեքեալ ինչուան ակնաւորեալ ալ գտնուեք էք ոչ միայն թափուած ջրոտանցն ալ

նաեւ վշտաց վայրկեաններուս եւ դառն տագնապներուս՝ լսեցէք ինչ որ խանդակաթ սրտէ բխած ձեր սիրտը կ'աւանդեմ : խղճերնուդ ձայնին ուշադիր կեցիք , սիրելիք , սիրեցէք ազգը , ձեր մտաց եւ մարմնոյ կարողութիւններն նախընտրէք հայրենեաց , անկեղծ հպատակութիւն մը տեսնուի վրանիդ առ ձեր ծնողս , եւ միաշունչ սրտի կապ մը փայլի միշտ ձեր հասակակից ընկերութեան մէջ : Ապահով եղիք , սիրելիք , որ երկինք՝ ազգն ու հայրենիք այսպիսի գաւակաց վրայ կը հըսկեն անձկանօք , ճիշտակապ արժանի օր մը սեպեցէք ձեզի ձեր կենաց ընթացքին մէջ այս օրս , յորում ձեր ուսումնական դասընթին մէջ ժողովուած կը տեսնուի պատկառելի հանդէս մը՝ ձեր ուսումնական քաջութեանը ունկնդիր եւ ձեր ջանքը պատկերու պատրաստ : Օրհնեալ ուրեմն ձեզի համար այս օրս որ խնդրութեան զգացմունքներ , որ ուրախութեան ժրպիտներ ձեր անձկալի ծնողացը գէշերնուն վրա նշմարեցիք , որ ձեր ջանքը կը գովին , ձեր յառաջադիմութեանը կը խընդանու եւ զձեզ կ'օրհնեն : Օրհնէք մը որ ձեր կենանք է ձեր կենդանութիւն է :

Ի Գաղկեղոս . 16 յուլիս 1871

Թեալափրմըղա վախտ օլան պիւլ վարագա սըր :

Որպէս 938 թուով յօդուած մը հրատարակեցինք ի պատասխան Սէտայր Հաղբէթին 141 թուոյն : Այդ յօդուածով մեր պատուական Ազգայնոց ուղեցնել իմացունել որ վերեւոր Մխիթարեանք ոչ երբեք թուղթ մը , ինչպէս կը նկարագրէր Սէտա , ի Հոռով իր կամէն , եւ ոչ ալ քաղցրիս մէջ դուռնոց իրենց միաբանից : Իւ միանգամայն այս նշանակաւ կէտն ալ ուղեր էինք խորհրդաւոր , որ եթէ իւրօք վերեւորի վանքը եւ կամ սը եւ իցէ ուխտ այդ պիսի ձեռնադիր մըն ալ տուած ըլլար , ի Հոռով , ոչ անով անխաղաղութեան հաստատութիւն մը տուած կ'ըլլային , եւ ոչ “ Գրէկէստուրք ” ընդունինք ըսելով՝ ազգէն ընդունուած կ'ըլլար , եւ թէ Մետոնեան յարգելի միաբանութեան դրդումներն է ազգերնուս խոռով ինք ըսելովին , ոչ 1867 հոկտ . 29 ին մեծահաւիտ օրը կը մոռցուէր ըսելն , եւ ոչ ալ այն մեծախոյժութեամբ անձին անջնջելի փառքը կ'աղբալէր , որ Օսմանեան Պետութեան անեղ ու մեծ հաւատարմութեանը մէջ իւրօք հաստատութիւնը նախընտրուած անհաւատարմիւր խոյտառակից ի մեծաղուամբ ատենի ե յաղիւսակելով անոյ անխնայ ձեռքէն ազգիս իրաւանց դրօշը , որ բըղիլ բղիլ պիտի պատառուէր , դարձուց իր օրհնագոյ արկովը տուած : Մխիթարեանք չէին որ նոյն ժամանակ ալ աղբալէր եւ երեւոյն դոյնը միայն դարձած , մարդ մարդու հետ չփոխէին : Բայց թէ տկարացած եւ տուած ալ ըլլան Մխիթարեանք , դարձեալ կ'ըսեմք , պատմութեան ճշմարտութեանը հակառակ վկայութիւն մը , (յորում միշտ գուշակելու է անեղութիւնը բռնութեան ձեռք մը) — անով Սէտա Հիւնար այն յաղթութեան ուրախութիւնը ստանալ , ինչպէս որ կարծես իրեն խօսքերուն մէջ ըսողը կընշմարէր : — Սակայն Սէտա այս մեր խօսքերուն իբր պատասխան իր 143 թուոյն մէջ աղաւթիւ ի յանդիմանութեամբ մը եւ ոչ ուսումնայն հարցմամբ մը , “ անէն իմ մանթը ” գրեալ գաղաւթ իմ մէջ թատկող իմ մէջ մի տիմք տիր , ըսելով , զմեզ օրը կը հանէ , եւ դարձեալ մեր ուզած տեղը հանդարտիկ կը նստեցունէ : — Այսպէս ուրեմն մեր վախտ եւ կապած ինքն իսկ մէզմէ փա

րատելն չըլլը , ոչ ինչ պատասխան կը մնայ սալ :

Որչափ ալ Սէտա Հիւնար իր մէջ տեղը գլորցուցած տուտին նոր հաւատարմութեանը մը աւելցունել , բայց միանգամայն անօթ ալ սեպելով որ անժանօթ Մխիթարեանի մը մատին մէջ իր ճշմարտութեան մեծանուն ձայնը այդպէս սղոյմեղաբար սղուի ու լըղդուի , մեռնելէս վերջը գէթ Աբելէյէն մը զարնուի ըսելով , կ'ուզէ որ արեւելք եւ արեմուտք իրար անցնին , որ իրեն երկնած տուտին ինչ ըլլալը իրեն հասկըցունեն : Կերեալ թէ կ'ուզէ ստուգել վրան այն ամենաժանօթ ատակը , որ հարկ քար մըն է նետեր , եւ կը պահանջէ որ քառասուն խնթը մէկտեղ դան զանկիւց հանուի :

Սյաշափուլ բաւական խմանալով Սէտայր Հաղբէթին ոչափ ճշմարտութեան սէր ունենալը , գանգ թիւ մըն ալ իր տրամաբանութեան արժէքը ընենելու , որուն վերջին աստիճան գալատեալ է , եւ վրէժխնդիր ալ կ'երեւայ , եւ ստեպ ստեպ (իմ մանթը) կանչելով չէ նար անկէ բաժնուի :

Սէտա սիրտ ի խոց վիրաւորեալ որ անխաղաղութեան “ նոյնութիւն ” ըսելն ու կ'ըսենք՝ բաղդատելով մեր ազգային հաւանդ տղութեանց եւ ծիսից եւ իրաւանց , որոնց հետ ամենեւին իսկ վերաբերութիւն չունի ինչպէս որ ունեցած չեն ուղղափառութեան ուրիշ ամեն հաւատարմութեանը , զորոնք հաւատարմութեանը իմէ Հայն , եթէ Լատինք , եթէ Գաղղէսիցն , երեքն ալ այլ եւ այլ իրաւունք , այլ եւ այլ ծէս եւ այլ սովորութիւններ ունեցեր են եւ անով ուղղափառութիւնն չեն վերապած : Ուրեմն նորեւիկ չէ մի այս անխաղաղութիւնը հիմա մեր ազգային սովորութեանց հետ , կամ Բելլիստուս կոչուող անխաղաղութեան հետ կապելը : Զիւարդ եւ է , Սէտա յետին աստիճան զայրացած այս բառին վրայ , եւ հընտրութեամբ զմեզ յաղթահարելու համար ռեզից մեզի վկայութիւն բերէ ազգէ : — Մխիթար Աբրալէն մատենագրութիւններն այն Մխիթար Աբրալէն , որ անկէ քանի մը տարի առաջ (1852) Սէտայի ամենափայլեալ անհաւատարմութիւն եւ անհաւատարմութիւն ի Սէտէրիտուրա , դա՞ ըսուած գրքին մէջ “ հերետիկոսաբար ” անուանած էր , եւ դեռ ընտղ դատր մը տն իսկ այս իր վերջին յօդուածն մէջ տակաւին կը ծածկում կարծես : Բայց մեք հաշտեցունելք արդեօք Սէտային , որ այդքան հանուր թիւն ունի այդ Մխիթարայ Մատթէի մեկնութեան դրոշմը , որ էջովն ու սողովը մեզի “ անխաղ ” բառի մը վկայութիւնը կը բերէ իր բնութեան , թէ արդեօք մի դաւրուն մարդ կը կարծէ զՄխիթար Աբրալէն , չըհեղեղէն առաջ թէ վերջը : — Սակայն եկ , ընթերցող , խոհեմութիւն բանեցունել , եւ թուրմը այդ պահանջ խոհեմութեան , փասն զի եթէ շատ նեղը խոհեմը եւ արթնցունելք ընտղած . . . “ առիծ ” եւ իրեն “ տրամարան ” մտացը վերջապէս հասկըցունեմք թէ բանի մը հին ըլլալը հաստատուելու համար հին հեղինակաց վկայութիւն պէտք է , կ'ըլլէ դարձեալ “ անխաղ ” բառի մը վկայութիւններն մէջ բերելու համար չկարծած եւ մտքէ չանցած հնութիւններ կը խառնէ , ինչուան վիրաւոր իր սիրտի կ'իկերտնի ալ վազէ , կամ թէ իրեն սիրական Սիրիլ Լանդուս , կամ թէ քիչ մըն ալ իմեկը ըլլանք թեւեւ ինչուան Ստեփանոս անկէ վկայու

թիւն բերէ : Կամ հեղեղեց զմեզ նոր գտնուած “ Բանադարան ” ըսուած գրքէն , եւ մեք ալ ամօթով կը վերջանալ :

Որչափ որ ընտանեբար կը խօսի իր մեր մեր մեր երանելի Սէտային հետ , բայց ինքը իր տրամաբանութեանն աւելցած տեղեկութիւնը եւ հաւատութիւնը իր զխոցած շափ ի գործ դնելով նաեւ մարդավարական դիւտութեան մէջ , թէպէտ “ անժանօթ ” ոմն եւր իրեն , չպակսիր պատուելի միաբան լսելով զմեզ միշտ պատուելու : Ծնորհակալ եւր իրեն մտադրութեանը , սակայն միայն մեկ նշանաւոր տեղ մը ալ յետին կարգի բարձր ընելով իր ճշմարտութեան սէր եւ մանաւանդ տրամաբանութեան այժմ , ալ մարդկային ակնածութիւնը մեկ գին թողով վերջապէս “ հերձուած ” ծող էֆէնտի ” մարդ իկը մեկ հեղ մը բերեն կը փախցունէ ատոր չնշաւացանք , նա մանաւանդ թեթեւ մը ժպտեցանք : Սէտա “ հերձուածող ” ֆէնտի , մեզի կանչելով , կ'ուզէ մեր երեսին դիմելով պատուել եւ իմացունել մեր ինչ ըլլալը , եւ միանգամայն ալ իրեն ինչ ըլլալը : Մենք որ շափ ալ անժանօթ եւր իրեն , բայց բաւական կը համարի զխոհալը թէ Մխիթարեան մըն եւր , զայն չէինք ծածկել իրմէ : Իսկ Սէտային ինչ ըլլալը իմանալ ուղղը , պէտք է իրօք իրեն պաշտած եւ շատ սիրած “ իմ մանթը ” ըսուած գիտութեան ճաշակը փոքր ինչ առած ըլլալ , եւ այն ատեն կ'իմանայ մարդ այդ քիչ մը եւրօք գործածող “ հերձուածող ” հերետիկոս , բանադարեալ , նշուելու ” են . են . բառերուն գործութիւնը եւ համար : Համաժողով մը բացատրենք չը քիտոյցներուն :

— Այս տրամաբանութեան գիտութիւնը շատ ծածկած էր հին ժամանակ Յունաց “ Իմաստակ ” ըսուած գիտնոց դարուն մէջ . իսկ կատարելութեան ծայրը հասաւ յիշատակի միջին դարուն դպրոցականաց “ սքոլաստիք ” ատեն . եւ գերածայրեալ էին ձեզի իմենքը եւ Դոմինիկեանները : Այս գիտութեան ձեռքով սարսափելի աշխարհապաշտութիւններ ըրին ճշմարտութեան եւ դիւտութեան մէջ , մանաւանդ այն սոսկալի եւ անընկճելի ձեռնարկութեան զինքով , որ կտրիճ տրամաբանը երբ նեղը մտնար եւ ալ փախստեան ճամբայ չը գտնար , ուրեմն դու հերձուածող եւ , հերետիկոս եւ հակաաւակորդին երեսն ի վեր պառաւուն տէս , ալ տրամաբանութեան վերջին եղբայրացութիւնները կ'օյժակի նաեւ գլուխը կ'ինջեցունէր , եւ իմացելը եթէ Գալիլէոս , եթէ Կարտէսիոս , իրենց ամենայն գիտութեանը եւ հանձարով դետին փոռած ափ ի բերան կ'ըլլային :

Մեր խեղճ Սէտան ալ այդ դպրոցին աշակերտած ըլլալով՝ կարեկից ըլլալու եւր , եւ չմեղադրեմք . փասն զի մէզմէ խառն տրամաբանութիւն պահանջելու ատեն , հարկ է որ ինքը նոյն ժամանակ իրեն կարեւոր տրամբան ըլլալուն առաջին օրինակը տուց եւ զանց չընէ հերձուածող , հերետիկոս կանչելով իր ձեռնարկութեանց ձեւ գործածել , իրստ զօրաւոր ըլլալով փաստելը :

Հապայիք նամ Օսմանլի ընտ դագէթատա Սիրիլ Լանդուսն իմեքինի վէ օրալարն իսլահ հաղ զընտա նէշը իլլէտիլի պիր պէնտ տիր :

